УДК 792.072.3 (472.54) : 37
ORCID 0000-0002-5503-2208
DOI 10.34064/khnum1-5102

Партола Я. В.

Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського,
майдан Конституції, 11/13, 61003, м. Харків, Україна

Проблеми викладання театральної критики в перші роки діяльності Харківського театрального інституту

АНОТАЦІЯ

Партола Я. В. Проблеми викладання театральної критики в перші роки діяльності Харківського театрального інституту.

В статті аналізується процес становлення театрознавчої освіти в межах харківської театральної школи, зроблено спробу визначити основні методологічні засади викладання театральної критики в контексті розвитку театрального процесу загалом та розвитку театрально-критичної думки зокрема.

Становлення кафедри театрознавства, формування методики викладання одного з профільних предметів – театральної критики – в Харківському театральному інституті у 1940–1950 рр. відбувалося на тлі складної історичної дійсності, за умов ідеологічно-політичних репресій, які не сприяли розвиткові театрально-критичної думки. Людські долі й творчі біографії педагогів і студентів безжально нищилися і спотворювались. Художньо-естетичні критерії аналізу мистецьких творів довгі десятиліття були витіснені вульгарно-соціологічними, а за таких умов як методологія самої критики, так і методика її викладання розвивалися хибним шляхом.

Ключові слова: театральна критика, харківська театрознавча школа, методи викладання театральної критики, Харківський театральний інститут.

АННОТАЦИЯ

Партола Я. В. Проблемы преподавания театральной критики первых лет существования Харьковского театрального института.

В статье анализируется процесс становления театроведческого образования в рамках харьковской театральной школы, предпринята попытка определить основные методологические принципы преподавания театральной критики в контексте развития театрального процесса в целом и развития театрально-критической мысли в частности.

Становление кафедры театроведения, формирование методики преподавания одного из профильных предметов – театральной критики – в Харьковском театральном институте в 1940–1950 гг. происходило на фоне сложной исторической действительности, в условиях идеологически-политических репрессий, которые не способствовали развитию театрально-критической мысли. Человеческие судьбы и творческие биографии педагогов и студентов безжалостно уничтожались и коверкались. Художественно-эстетические критерии анализа художественных произведений долгие десятилетия были вытеснены вульгарно-социологическими, а при таких условиях как методология самой критики, так и методика её преподавания развивались по ложному пути.

Ключевые слова: театральная критика, харьковская театроведческая школа, методы преподавания театральной критики, Харьковский театральный институт.

ABSTRACT

Partola Y. V. Problems of Teaching Theater Criticism in the First Years of the Kharkiv Theater Institute.

Background. The history of theater criticism in Ukraine is a poorly understood science area. The process of formation and development of Theater Studies education is even less learned page of our theatrical process. Currently we have mainly short background history descriptions of the single theatrical departments than the reproduction of the whole process. Kharkiv Theater Institute (now the Kharkiv National University of Arts named after I. P. Kotlyarevsky) is highlighted in several publications that date back to the jubilee dates of the educational institution (the articles by N. Logvinova (1992 [17]), H. Botunova (2007 [9]), H. Botunova in collaboration with I. Lobanova (2017 [8]) and with I. Lobanova and Yu. Kovalenko (2012 [6]).

Taking into account the reference and informational nature of these writings, the question of the methodology of teaching specialized disciplines, in particular, theatrical criticism, practically is not considered.

The aim of this study is to analyze the process of formation of theater studies education within the boundaries of Kharkiv theatrical school, to determine the main methodological principles of theater criticism teaching in the context of the theatrical process development in general and the theatrical critical thought in particular, and also to consider the objective and subjective factors that were influenced on the schooling process in theatrical criticism area.

Results. The development of theatrical criticism is directly related to the development of theatrical art. The active theatrical movement of the 1920's has produced a great wave of theatrical criticism that was unprecedented in Ukrainian journalism. Among the factors that influenced the formation of the institute of theater criticism is the development of theater education in Kharkiv of the same period. And the most important thing is that authoritative theorists and practitioners have been involved in the organization and functioning of these educational institutions, teaching historical and theoretical disciplines: I. Turkeltaub, A. Bielecki, Ya. Mamontov, I. Shevchenko, M. Voronyi. It would seem that the logic of the theatrical process and theater education and the level of theatrical-critical thought should one way or another lead to the creation of the theatrical faculty (department) in one of Kharkiv's higher educational institutions.

However, the devastating defeat of the Ukrainian theater during the theatrical disputes of the late 1920's and the further physical elimination of both theatrical artists and the chroniclers of their work, did not leave a trace of the rise and diversity of critical thought. The repressive processes also did not walked past and the sphere of theater education. In 1934, the Musical-Theater Institute in Kharkiv was closed. The rapid stage of development of all areas of theatrical art, which could lead to the establishment of a vocational school, was artificially torn and slowed down the process of establishing Theater Studies education on a certain time.

A new stage in the history of Kharkiv's theatrical criticism, which ultimately led to the establishment of vocational education, began after the liberation of the city in 1944, when the faculty of Theater Studies was opened at the Kharkiv Theater Institute due to initiative of S. Ignatov and A. Pletniov. Historical and theoretical disciplines were dominated in the theatre theorist' education. Also there were a few subjects provides skills and ability to analyze drama, performance,

directing and acting, the modern theatrical process: "Introduction to Theater Studies", "Theatrical Criticism Workshop", "Theory of Literature and Drama". However, their teaching was extremely unsystematic.

In search of the "Criticism" teacher the institute appealed to one of the most experienced theatrical reviewers V. Morsky, who had more than 20 years of experience in journalism at that time. This discipline did not have a clear developed program, work plan, methodological development, there was not even a well-known name, and it appears as "Reviewer Practicum", "Theater Criticism", "Theatrical Criticism Workshop".

V. Morsky was an active journalist and his method of teaching was based primarily on personal experience and everyday practice. The most important thing that was instilled to students is the need to write and publish. At the classes, students discussed and analyzed Kharkiv theaters' performances, write reviews and read them directly in class. If there were not enough theatrical events, the lector chose music concerts and new movies to analyze. Active and gifted students were attracted to the review work in the newspaper "Krasnoye Znamya", where he headed the Department of Culture, and they were beginning be published from a student's times. He taught his students to analyze first the aesthetic and artistic qualities of artistic works, and not ideological and sociological components.

An equally important factor in the young critics' formation was the newspaper theatrical journalism, which was at a high professional level in Kharkiv in the late 1940's. The theater life in the city was regularly covered in newspapers by V. Morsky, G. Gelfandbein, L. Zhadanov (L. Livshits) and B. Milyavsky.

The prime of theatrical and generally artistic life, the rise of local journalism did not last long. The new repressive campaign in the USSR in 1946–1949 held in the field of science, literature, culture and the art. During these campaigns, a pleiad of highly talented teachers was fired from the institute or they quitted. It destroyed major of Kharkiv journalism in the 1940's, including the first teacher of theatrical critique V. Morsky that was arrested and soon died in exile.

Theatrical criticism as a profession for many years has lost its position of influence on the artistic process and disappeared from the Institute schedule in the function of classroom discipline for some time. Significantly decreased the amount of wishing to restock the ranks of "rootless cosmopolitans" (so they were reviled by official propaganda); the competition for Theater Studies department was virtually non-existent.

Conclusions. Formation of the Theater Studies Department, developing teaching methods of one of the core subjects – theater criticism – at the Kharkiv Theater Institute took place against a background of difficult conditions of historical reality saturated ideological and political repression. This fact has not contributed to the development of theater criticism. National Theater Studies must go a long way to recreate an objective picture of the development of Ukrainian theatrical criticism, to define its stages and trends, fill in the lacunae in the biographies of scientists and formulate the originality of the methodology each of them.

Key words: theater criticism, Kharkiv theater studies school, methods of teaching theater criticism, Kharkov Theatre Institute.

□ □ □

Постановка проблеми. Становлення і функціонування інституту професійної театральної критики як вагомої складової театрального процесу залежить від комплексу факторів: активності самого театрального процесу, наявності фахових видань та інформаційних ресурсів, постійного інтересу до аналізу процесу та, безумовно, кадрів, які здатні відповідати запитам як театрального середовища, так і простих поціновувачів театрального мистецтва. Підготовка професійних театральних критиків (підкреслю – не журналістів, які пишуть про театр, а саме театральних критиків) у вітчизняній освітньо-мистецькій традиції здійснюється у межах театрознавчого фаху в стінах театральних вищих навчальних закладів.

Фундамент вітчизняної моделі театрознавчої освіти у загальних рисах було закладено наприкінці 1920 років, і базувалася вона на синтезі двох складових – історіографії театру та театральної критики. Саме в цей період формувались основна методологія театрознавства, головні принципи театральної критики, критерії оцінки театральних явищ, створювались наукові школи, виникали перші театрознавчі студії.

І, якщо дисципліни історичного циклу, як правило, не мали дефіциту науково-педагогічних кадрів, то викладання театральної критики нерідко становило проблему, як методологічну, так і кадрову. Пошуки відповідей щодо причин такого стану речей, як і його подальших наслідків, українському театрознавству ще належить здійснити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія розвитку театральної критики в Україні – мало розроблена сфера вітчизняного театрознавства. Джерела, які висвітлюють процес розвитку вітчизняної критичної думки, здебільшого зосереджуються на відтворенні коротких періодів, оглядових аналізах періодичних видань тощо: виникненні фахових видань і становленні професійної театральної критики (Л. Барабан, Г. Веселовська, 2009 [4]), аспектах дослідження історії українського театрознавства й театральної критики до межі XIX–XX ст. (О. Красильникова, 2009 [16]), розгляді театрально-критичної публіцистики й типології відповідних видань в Україні 1920 років (В. Д. Собіянський, 2014 [28]; 2010 [29]). Виключення становить навчальний посібник О. Клековкіна (2017 [15]), який подає більш узагальнену картину розвитку театрознавства, вибрані портрети провідних українських театрознавців. Проте, і це видання не відтворює цілісної панорами розвитку театрознавства в Україні у його історичному контексті. Є поодинокі нариси, присвячені регіональній театрально-критичній думці – в Одесі у другій половині XIX – другому десятиріччі XX ст. (А. Білик, 2009 [5]), Харкові у 1917–1933 рр. (Ю. Полякова, 2011 [24]) та на Харківщині (А. Мойсіна, 2007 [19]). Створено ряд біографій українських театрознавців.

Становлення та розвиток театрознавчої освіти – ще менш висвітлена сторінка вітчизняного театрального процесу. Наразі маємо скоріш короткі, довідкові описи історії окремих кафедр, ніж відтворення цілісної картини.

Історія кафедри театрознавства Харківського театрального інституту (нині ХНУМ імені І. П. Котляревського) висвітлена у кількох виданнях, які виходили до ювілейних дат навчального закладу, – статтях Н. Р. Логвинової (1992 [17]), Г. Я. Ботунової (2007 [9]), Г. Я. Ботунової у співпраці з І. В. Лобановою (2017 [8]) та з І. В. Лобановою і Ю. П. Коваленко (2012 [6]). Враховуючи довідково-інформаційний характер цих дописів, питання методології викладання профільних дисциплін, зокрема, театральної критики, практично не розглядаються.

Мета даного дослідження – проаналізувати процес становлення театрознавчої освіти в межах харківської театральної школи та визначити основні методологічні засади викладання театральної кри-

тики в контексті розвитку театрального процесу загалом та розвитку театрально-критичної думки зокрема, а також окреслити об'єктивні фактори та суб'єктивні чинники, що впливали на процес виховання театрального критика в перші роки діяльності Харківського театрального інституту.

Виклад основного матеріалу. Розвиток театральної критики прямо пов'язаний із розвитком театрального мистецтва. Активний театральний рух 1920 років сколихнув небувалу до цього в українській публіцистиці хвилю театральної критики. За перо не брався хіба що лінивий. Серед найбільш активних публіцистів – драматурги, театральні діячі, письменники-початківці, партійні функціонери, студенти-філологи, політагітатори. Театральну публіцистику цього періоду репрезентують Я. Мамонтов, В. Морський, Ю. Смолич, В. Хмурий, Й. Шевченко, Д. Грудина та ін. Зовсім зрідка серед театральних рецензентів (загалом, журналістів) були професіонали або ті, кого можна було б назвати «професурою» з університетською освітою – І. Туркельтауб, О. Білецький, П. Рулін. Театрально-критичний інструментарій, методи аналізу, дискусійний тон досить швидко опановувались початківцями, які вільно орієнтувалися в сучасному театральному житті, теоретичних і практичних аспектах театру і драми загалом. Критична думка швидко набирала оберти. Розмаїття періодичних видань, в тому числі і спеціальних (альманахи, брошури та книжки) лише сприяло цьому процесу.

Серед факторів, які впливали на формування інституту театральної критики, безумовно, варто назвати розвиток театральної освіти в Харкові цього ж періоду. А найважливіше – причетність до організації та функціонування цих навчальних закладів, викладання в них історичних і теоретичних дисциплін мали найавторитетніші теоретики і практики: І. Туркельтауб, О. Білецький, Я. Мамонтов, Й. Шевченко, М. Вороний. Здавалося б, сама логіка розвитку театру та театральної освіти, рівень театрально-критичної думки мали б так чи інакше привести до утворення театрознавчого факультету (кафедри) в одному з наявних в Харкові вишів. Зрештою, саме так і склалося в Москві і Ленінграді, де театрознавча школа, яка сформувалася на практиці, призвела до відкриття фахової освіти – 1931 р. у Державному інсти-

туті театрального мистецтва ім. А. Луначарського, а 1939 р. – у Ленінградському державному театральному інституті.

Проте, нищівний розгром українського театру в ході театральних диспутів кінця 1920-х, подальша фізична ліквідація як театральних митців, так і літописців їх творчості, не залишили і сліду від розквіту і розмаїття критичної думки. Після виходу постанови Політбюро ЦК ВКП(б) 1932 р. «Про перебудову літературно-художніх організацій» відбулось суттєве переформатування та, здебільшого, закриття періодичних видань; частка тих, що приділяли увагу питанням театрального мистецтва, суттєво зменшилась. Вихід постанови і переведення столиці до Києва (1933) «призвів до того, що Харків на довгі роки позбавився журнальної театральної періодики» [23: 123]. Суттєво змінився й характер самої театральної критики. Щодо її якісного рівня влучно висловлюється М. В. Песочинський у статті «“Великий перелом” в театральной критике (1930)»: «На відміну від 20-х років, коли критика досліджувала перш за все режисуру і творчі методи сценічного мистецтва, тепер основна увага переноситься на тематику драматургії, та й театрознавчі концепції сучасної драматургії на межі 20-х і 30-х років зумовлені позанауковими обставинами» [22: 101], а «критерії оцінки і способи “аналізу” художнього твору вводились у професійне театрознавство ззовні» [22: 102].

Серед українських театральних публіцистів 1920 років вціліти пощастило небагатьом. Достатньо подивитись дати і причини смерті найвідоміших з них: Й. Шевченко – 1937 р., загинув на засланні; Д. Грудина – 1937, розстріляний у тюрмі; І. Туркельтауб – 1938, розстріляний; М. Вороний – 1938, розстріляний; В. Хмурий – 1940, загинув у тюрмі; П. Рулін – 1941, помер в ув’язненні. Репресивні процеси не оминули і сфери театральної освіти. «Як би там не було, – зазначає Г. Ботунова, – а 1934 р. музично-театральні інститути – в Харкові, Києві і Одесі припинили своє існування відповідно до постанови Ради Народних Комісарів про реорганізацію мистецької освіти. На думку керівництва Наркомосу, ця реорганізація повинна була *уніфікувати систему вітчизняної мистецької освіти з мистецькою освітою РРФСР, і одночасно ліквідувати “націоналістичне перекручення на цій ділянці роботи”* (курсив Г. Б.)» [7: 69–70].

Отже, бурхливий етап розквіту всіх сфер театрального мистецтва, який би міг привести до заснування фахової школи, був штучно обірваний, а процес заснування театрознавчої освіти на певний час загальмований.

Новий етап в історії харківської театральної критики, що зрештою призвів до заснування фахової освіти, розпочався після звільнення Харкова від німецької окупації, коли до міста з евакуації повернулися не тільки театри і редакції газет, але й Театральний інститут (утворений в евакуації на базі трьох навчальних закладів – Київського театрального інституту і Харківського театрального технікуму, а в Саратові до них приєднався ще й Державний інститут театрального мистецтва ім. А. Луначарського). Мирне життя в місті хоча і потроху, все ж налагоджувалося. Театр, освіта, преса були важливими атрибутами мирного життя. В повітрі витав примарний подих свободи.

В цей час, взимку 1944 р., в Харкові опиняються двоє викладачів реевакуйованого інституту – Сергій Ігнатов та Аркадій Плетньов. Обидва були представниками театрознавчої школи Державного інституту театрального мистецтва ім. А. Луначарського. Перший – викладач, другий – один з перших випускників. Ризикну припустити, що саме їм належить ідея відкриття театрознавчого факультету в Харкові. Методологічним орієнтиром для них, звісно, стала рідна школа. І власну вони будували за принципом і подобою тої, що існувала в їх рідному виші.

Таким чином, у березні 1944 р. було оголошено набір на театрознавчий факультет. За результатами вступних іспитів на перший курс було зараховано 11 студентів. Ця цифра доволі умовна, оскільки впродовж тривалого часу відбувались відрахування і дозарахування, переводи з акторського факультету чи з інших навчальних закладів (чимало студентів переводились згодом на 2-й або навіть на 3 курс).

Молодь, яка вступала на театрознавчий факультет, була щиро закохана в театр. Студент першого набору театрознавчого факультету, в майбутньому – доктор мистецтвознавства, професор Валерій Айзенштадт згадував: «Усі ми, мешканці милого двоповерхового особняка на розі Сумської і Раднаркомівської, зрозуміло, були пристрасними театралами, які жваво обговорювали в аудиторіях, коридорах і курил-

ці останні театральні новини. Добре, було що обговорювати. На злеті післявоєнних негод був Театр імені Шевченка – в той час один з кращих в країні, і Театр російської драми, і Театр музкомедії» [20: 136]. Ця молодь не знала всієї небезпеки «мирної» професії, в силу віку, не могла пам'ятати палких і життєво небезпечних театральних диспутів попередніх десятиліть. Вона щиро вірила у своє майбутнє.

Згідно з Наказом № 35 від 25 березня 1944 р. по Державному інституту театрального мистецтва [2], заняття на театрознавчому факультеті розпочалися з 11 квітня 1944 р. Архівні джерела цього періоду, на жаль, не зберегли для нас розклад занять або навчальні плани, за якими вчились театрознавці-першопрохідці. Чи були взагалі в цей установчий період навчальні плани? Очевидно, що навряд. Про навчальні дисципліни, які опановували студенти, ми можемо судити по небагатьох наказах про навантаження викладачів і заліково-екзаменаційні сесії та з додатків до дипломів випускників. Лише у 1948 р. знаходимо навчальний план театрознавчого факультету, затверджений Комітетом у справах мистецтв при Радміні СРСР [12]. Цей навчальний план був типовим для всіх навчальних закладів Радянського Союзу і обов'язковим для виконання. У навчанні театрознавців домінували дисципліни історико-теоретичного характеру, примітно, що в навчальних планах навіть визначалась спеціалізація театрознавця – «Історія російського театру», «Історія російського радянського театру», «Історія театру народів СРСР», «Історія зарубіжного театру». Тобто, майбутній театрознавець в першу чергу готувався до науково-дослідницької діяльності в галузі історії театру. Історія національного театру серед спеціалізацій навіть не фігурувала, як і театрально-критична діяльність. Предмети, які б забезпечували навички та вміння, необхідні для аналізу драми, вистави, режисерської та акторської творчості, сучасного театрального процесу, були нечисленні – «Вступ до театрознавства», «Семінар з театральної критики», «Теорія літератури і драми». А їх викладання мало вкрай несистемний характер. Так, наприклад, А. Плетньов (в той час заступник директора інституту з науково-навчальної роботи і завідуючий кафедри історії театру) на засіданні кафедри від 2 квітня 1948 р. наголошував на тому, що в інституту на неналежному рівні стоять питання теорії мистецтва,

студентам не читаються, зокрема, курси «Естетика» та «Вступ до театрознавства» [11].

Викладацький штат кафедри перших років її діяльності склали філологи та літературознавці (О. Розенберг – історія зарубіжного театру та історія зарубіжної літератури, І. Каганов – історія зарубіжної літератури, М. Самарін – історія російської літератури, Д. Брудний – історія російської літератури і театру, З. Смоктій – історія української літератури), мистецтвознавці (М. Зубар – історія образотворчого мистецтва) і навіть актори (С. Ходкевич – історія українського театру). З театральною освітою були лише А. Плетньов (історія зарубіжного театру) та В. Буквін, який також закінчив ДІТМ ім. А. Луначарського, проте мав диплом «керівника-організатора театрального виробництва» (історія російського театру, історія радянського театру). С. Ігнатов, який був першим очільником кафедри історії театру (1944–1945), досить швидко повернувся до Москви, а кафедру очолив О. Розенберг.

Серед основного педагогічного штату кафедри, як це видно із наказів про оплату професорсько-викладацькому складу за 1946 р. [3], не було фахівця з театральної критики. Попри домінуванню історико-теоретичних дисциплін, необхідність її викладання на кафедрі, вочевидь, добре усвідомлювали. Цілком логічно, що у пошуках викладача «Критики» інститут звернувся до одного із найдосвідченіших театральних рецензентів, «старого газетного вовка» (за визначенням В. Айзенштадта) В. Морського (справжнє ім'я – Вульф Мордкович), який на той час мав більш ніж 20-літній досвід журналістської роботи. Жоден із викладачів театрознавчого факультету ХТІ такого досвіду на той час не мав. Коли саме В. Морський став викладали в театральному інституті, точно встановити не вдалося. Скоріш за все, ця дисципліна з'явилася лише у 1945/1946 навчальному році, коли освітній процес на театрознавчому факультеті ввійшов в більш-менш усталене річище; саме в зимову сесію цього навчального року вперше фігурує залік із «Рецензентського практикуму». Зі спогадів В. Дубровського, який навчався в інституті у 1947–1951 рр., також відомо, що на перших семестрах викладались переважно «історії театру» [20]. Отже, студенти першого набору розпочали займатися театральною критикою, найімовірніше, вже на 2 курсі.

Ця дисципліна не мала чіткої програми, робочого плану, методичних розробок, не було навіть усталеної назви, адже вона фігурує в архівних документах то як «Рецензентський практикум», то як «Театральна критика», а в дипломах студентів першого випуску вже значиться як «Семінар з театральної критики».

Сьогодні, з відстані часу, вкрай важко повною мірою відтворити метод викладання В. Морського, адже, внаслідок його трагічної долі, з історії кафедри, з історії української журналістики і театрознавства було викреслено на довгі роки не тільки його ім'я, а й весь його публіцистичний спадок. Його учні залишили вкрай мало свідчень і спогадів про педагогічну манеру свого вчителя. Проте, якщо спробувати зібрати докупи розрізнені уламки, дещо все ж видається можливим відтворити.

В. Морський залишався чинним журналістом, і його методика викладання базувалася, в першу чергу, на особистому досвіді і багатолітній щоденній практиці. Найголовніше, що прищеплювалося студентам, – потреба писати і друкуватися. На заняттях студенти жваво обговорювали і аналізували вистави харківських театрів, писали рецензії і зачитували їх безпосередньо в класі. Якщо не вистачало театральних подій, викладач обирав для аналізу концерти у філармонії і кіноновинки, переважно зарубіжні (що в майбутньому поставлять йому у провину, як суттєвий недолік викладацької роботи і ганебний приклад «низькопоклонства перед Заходом»). Активних і обдарованих студентів залучав до рецензентської роботи в газеті «Красное знамя», де очолював відділ культури, і вони починали друкуватися ще зі студентської лави. Про що, зокрема, згадує В. Айзенштадт: «... наш викладач, який керував семінаром з театральної критики, талановитий і досвідчений журналіст Володимир Савелійович Морський відправив мене на філармонічний концерт майстра художнього слова, який гастролював у місті <...> і надрукував у «Красном знамени», де він завідував відділом культури, мою замітку про цей концерт» [1: 3].

Чи була в такому підході система? Важко сказати... скоріше ставка робилася на практику, особистий досвід і художнє чуття. Адже сам В. Морський писав «легко і розкуто» [20: 136]. А ще своїх студентів він вчив аналізувати перш за все естетично-художні якості мистець-

ких творів, а не ідейно-соціологічні їх складові. Це ж демонстрував і у своїх театральних рецензіях. З огляду на час, такий метод був легковажним і, як виявиться незабаром, – навіть небезпечним.

Не менш важливим фактором формування молодих критиків була газетна театральна публіцистика, яка у Харкові кінця 1940-х знаходилась на високому професійному рівні. Театральне життя міста регулярно висвітлювали на сторінках газет В. Морський, Г. Гельфандбейн, Л. Жаданов (Л. Лівшиць) та Б. Мілявський. Згадуючи студентські роки, В. Айзенштадт писав: «…повз нашу увагу не проходили статті і рецензії у харківській пресі, які також ставали об'єктом жвавих пересудів» [20: 136]. Це ж підтверджує ще один випускник театрознавчого факультету, на два курси молодший від попередника, Віктор Дубровський: «Найпершу уяву про свою майбутню професію я отримав не з лекцій прекрасних (О. Г. Розенберга та М. П. Самаріна) і не дуже прекрасних педагогів, бо лекції ці на перших семестрах були присвячені історії театру, а за статтями і рецензіями у харківських газетах» [20: 152].

Розквіт театрального і, в цілому, мистецького життя, підйом місцевої журналістики тривав недовго: країну неминуче затягувало у новий вир ідеологічного пекла. Нова репресивна кампанія в СРСР, що розгорнулася у 1946–1949 рр., пройшлася катком саме у галузі науки, літератури, культури та мистецтва. За спогадом К. Симонова, керівництво країни відчуло, що «задерли хвости ні тільки деякі генерали, але й деякі інтелігенти» [27: 487], і тому прагнуло інтелігенцію «міцно взяти до рук», «покласти край її ілюзіям, вказати їй на її місце» [27: 487].

Чергова політична істерія швидко змусила всіх отверезіти. А студентів-театрознавців – серйозно замислитися над вірністю вибору майбутньої професії. Власне, студентські роки представників перших поколінь харківської театрознавчої школи проходили між хвилями репресій, від однієї до наступної: «...кампанія йшла за кампанією. Тільки стихла одна, з тріском і громом починалася інша. Вони приходили і йшли, як ураган: і кожного разу, піднявшись десятибальною хвилею, відносили трупи» [30], – писатиме про ці жахливі часи прозаїк Борис Ямпольський.

Першою хвилею, що відчутно сколихнула життя Театрального інституту, була кампанія боротьби з «українським буржуазним націоналізмом» 1946 р. Розпочалась вона із постанови ЦК ВКП(б) «Про репертуар драматичних театрів і заходи щодо його поліпшення» від 26 серпня 1946 р., що наголошувала на недоліках у репертуарній політиці радянських театрів, які нехтують п'єсами радянських драматургів про сучасну дійсність і віддають перевагу класичній драматургії, зарубіжним авторам. Як окремий недолік, зазначався інтерес театрів до історичної драматургії (а Харківський театр ім. Т. Шевченка саме в цей час готував прем'єру нової історичної п'єси І. Кочерги «Ярослав Мудрий»).

Не обійшла увагою ця постанова і театральну критику. «Незадовільний стан репертуару драматичних театрів пояснювався також відсутністю принципової більшовицької театральної критики» [21], – значилося в ній. Під удар потрапили центральні друковані органи з питань мистецтва – журнал «Театр» і газета «Радянське мистецтво». «Наявність такого роду "критики" призвела до того, що деякі критики, драматурги і театральні працівники втрачають відповідальність перед народом, перестають просуватися вперед і не сприяють подальшому розвитку радянського мистецтва» [21], – підсумовувалося у постанові.

У якості резолюції щодо театральної критики центральний керівний орган рекомендував редакціям газет залучати до роботи «політично зрілих, кваліфікованих театральних і літературних критиків, систематично публікувати статті про нові п'єси і вистави, вести рішучу боротьбу проти аполітичності і безідейності театральної критики» [21]. Редакції республіканських, крайових і обласних газет зобов'язувалися систематично розміщувати матеріали про нові постановки у місцевих театрах. Таким чином, з одного боку, зростав попит на театральну критику і кваліфіковані кадри, з іншого – потреба відповідати політичним настановам, а, значить, і небезпека помилитися в оцінці театральних явищ відповідно до курсу партії.

В Україні до зазначених недоліків і звинувачень додалась ще й «ворожа буржуазно-націоналістична ідеологія». Упродовж 1946 р. ЦК КП(б)У видав цілу низку постанов: «Про перекручення й помилки у висвітленні української літератури» в «Нарисі історії української

літератури», «Про журнал сатири та гумору “Перець”», «Про журнал “Вітчизна” та ін.», «Про репертуар драматичних і оперних театрів УРСР і заходи його поліпшення».

Керівництво театрального інституту, звісно, зобов’язано було реагувати на партійні заклики до боротьби з тими, хто відійшов від радянської ідеології, і піддати ретельній перевірці власну діяльність, взяти під суворий контроль методи викладання, провести ревізію навчальних планів і планів наукової роботи. На засіданнях кафедр і Вченої ради інституту відбувались обговорення постанов ЦК та передовиць у пресі, оголошувалися ідеологічні доповіді – «Боротьба з українським націоналізмом у літературознавстві на Україні» (доповідач З. Смоктій), «Боротьба за марксистсько-ленінське мистецтвознавство» (доповідач О. Розенберг) та ін. Ретельно аналізувалися і рецензувалися робочі навчальні плани, конспекти лекцій викладачів. Під особливу увагу, зрозуміло, потрапляли історія українського театру і літератури, при викладанні яких наполегливо рекомендувалося підкреслювати взаємозв’язок, взаємовплив процесів розвитку російського і українського театру.

Зазначимо, що тон засідань цього часу був доволі стриманим, учасникам всіх процесів вдавалося залишатися в професійних межах і не переходити на особистості, не впадати в надмірну істерію, якою буде виразно позначена вже наступна кампанія.

Навіть гострокритична стаття Л. Жаданова і Б. Мілявського «Про недоліки ідеологічної роботи у Харківському театральному інституті» [14], яка з’явилась у газеті «Красное знамя», не мала загрозливих наслідків. Зрозуміло, що місцева преса мала реагувати на партійні постанови, і поява таких статей цілком логічна, посилання на постанови партії в тексті – зайве цьому підтвердження. Її авторами виступив «критичний» тандем «молодих аспірантів-філологів», які буквально увірвалися у харківську журналістику саме в цьому буремному році. І рецензії яких не пропускали як студенти-театрознавці, так і «педагоги і наставники, керівники і провідні актори театрів міста», хоча їх оцінки «доволі часто не сходилися ані з самооцінкою корифеїв театру, ані з усталеною суспільною думкою» [20: 137]. Л. Лівшиць і Б. Мілявський, які стануть жертвами наступної боротьби

з «безродними космополітами», вочевидь, цілком щиро в той час вірили у правильність постанов партії. Той же К. Рудницький зазначав, що тоді цю постанову він «сприйняв як абсолютно справедливу, як керівництво до дій, обов'язкове і для мене» [26: 431]. Напевно, саме в стані такого ідеологічного сомнамбулізму молоді журналісти так завзято вдалися до аналізу методів викладання театральної критики в Харківському театральному інституті.

Заввідділу культури в цій газеті працював В. Морський. Саме він, скоріше за все, і пропускав її до друку, хоча частина звинувачень щодо «ідеологічних недоліків» зачіпала безпосередньо його, адже гострій критиці піддавалися методи викладання театральної критики в Театральному інституті. Чому в такому разі він пропустив статтю, залишається загадкою. Серед обставин, які передували виходу цієї статті, – публікація резонансної рецензії самого Л. Лівшиця на прем'єру Харківського театру ім. Т. Шевченка «Ярослав Мудрий» І. Кочерги у постановці М. Крушельницького, яка «спричинила ефект міни, що розірвалася в тихому провулку» [20: 138]. Забігаючи наперед, зазначу, що вона фігуруватиме у звинувачувальній справі В. Морського, який на допитах визнавав свою помилку в тому, що допустив її до друку.

Сьогодні стаття «Про недоліки ідеологічної роботи у Харківському театральному інституті» сприймається як своєрідне самовиправдання, адже самокритичні промови тих, на чиї помилки вказували постанови, були сумною прикметою часу. К. Рудницький підкреслював: «Треба було очорнити себе так, щоб ніхто не зміг сказати, що оратор, мовляв, не вповні усвідомив свою провину» [26: 431]. І В. Морський, який був одним з найактивніших театральних рецензентів міста, і Л. Лівшиць, рецензії якого виходили за межі загальноприйнятої оцінки, розуміли, що постанова партії могла позначитися на їх професійній діяльності, і треба було демонструвати свою готовність до самовикриття.

Приводом для написання статті і гострої критики став перший (і єдиний) випуск науково-художнього рукописного журналу «Наше мистецтво», який самостійно підготували студенти театрознавчого факультету (аж в трьох екземплярах). Хоча в самій статті імена ініціаторів і редакторів не значаться, сьогодні відомо, що ними були В. Ай-

зенштадт і його однокурсниця Л. Попова. Матеріалів у випуску було небагато – передовиця «Постанова ЦК ВКП(б) і задачі інституту», стаття Л. Безпалого «Іван Франко і театр», рецензія В. Тихвінського на виставу «Ярослав Мудрий», вірші В. Уманського. Значну частину випуску займав «Московський щоденник» В. Айзенштадта, де «майбутній театрознавець ділився своїми враженнями від вистав московських театрів» [20: 139].

Цей журнал обговорювався на засіданні кафедри історії театру (протокол № 6 від 21 грудня 1946 р.) [10], викладачі висловлювали ті ж зауваження, що прозвучать в статті «Красного знамени», але в більш поблажливому тоні. Найбільше претензій було до статті Беспалого, в якій «було допущене неточне формулювання, що дало привід націоналістичним збоченням у розумінні шляху розвитку українського театру» (з виступу Плетньова) [10]. В цілому ж факт видання журналу оцінювався як позитивний.

Поява статті в «Красном знамени» була «як блискавка серед ясного неба», принаймні для ініціатора цього журналу. «Акули пера <...> каменя на каміні не залишають ані від журналу, ані від мого твору в особливості» [20: 139]. Молодий театрознавець наважився на особисту розмову із журналістом, завітавши до нього прямо додому. І як пізніше згадував, він «отримав урок, який запам'ятався на довгі роки. Йшла розмова про об'єктивність і суб'єктивність у критиці, про недопустимість верхоглядства і снобізму» [20: 140]. Так відбулося знайомство Л. Лівшиця і В. Айзенштадта, яке з роками перейшло в міцну дружбу.

Спогади В. Айзенштадта про ці події і їх оцінка, обговорення журналу на кафедрі дозволяють говорити, що критика на адресу видання була слушною. Аналіз справ щодо викладання театральної критики в інституті підтверджує, що і в цій частині автори мали рацію, зазначаючи: «Такий важливий предмет, як театральна критика, ведеться без всяких планів, відданий на повний і безконтрольний відкуп кожному викладачу <…> студент не отримує навіть елементарних наукових відомостей про принципи і жанри нашої художньої критики, він кидається від "Ярослава Мудрого" до "Звичайної людини", без усіляких вказівок на літературу із заданої теми, без чіткого напрям-

ку в роботі» [14]. Нагадаю, що в цей період студентам не читалися такі дисципліни, як «Вступ до театрознавства», «Історія театральної критики», «Теорія драми», що, звісно, позначалось на їх теоретичній і практичній підготовці. Злагодженості і впорядкованості у викладанні театральної критики теж не було.

Навчальний процес тривав в цілому у звичному режимі, поки що без партійних зборів з оскаженілими виступами і звинуваченнями, без чисток і звільнень. Справжнє цунамі було ще попереду. «Суспільна атмосфера невдовзі зробила крутий віраж: черговий погром художньої інтелігенції почався чомусь з театральної критики» [20: 140].

На відміну від кампанії 1946 р., яка мала переважно безособистісний характер, боротьба з «безродними космополітами» та «низькопоклонством перед Заходом» 1949 р. була спрямована на знешкодження цілком конкретних діячів культури – відомих вчених, критиків, драматургів, мистецтвознавців, композиторів. Їх імена відверто і прямо називались в газетних передовицях, безжально розкривалися псевдоніми, на партійних зборах вішалися ярлики. Список звинувачених зростав з кожним днем, а події все більш набирали характеру невідворотної катастрофи. «Наукові суперечки починалися в академічних аудиторіях, з холуями і приживалами, продовжувалися зі слідчими, а закінчувалися з вертухаями у таборах» [30].

Сигналом до початку цієї «найганебнішої, мерзенної» [20: 140] кампанії стала редакційна стаття в газеті «Правда» «Про одну антипатріотичну групу театральних критиків», яка буквально шельмувала відомих і шанованих досі театрознавців. Завершувалася ця директивна стаття прямим керівництвом до дій – вимогою «розвінчання і розгрому цієї антипатріотичної групи критиків» [22].

З реакцією не можна було зволікати, і вона не забарилася. Обговорення цієї передовиці миттєво відбувалися на місцях (в мистецьких колективах, творчих спілках, редакціях, наукових інститутах і навчальних закладах). «Тон задавала, звісно, Москва. Провінційний Харків прагнув не тільки не відставати, але й перевершити столицю – по міцності висловлювань, грубості ярликів, по повній абсолютній бездоказовості звинувачень» [20: 15]. Скрізь проходили «пророботочні» збори, на яких в обов’язковому порядку мали бути присутніми студенти. «Нас, студен-

тів, таскали на усілякі збори, де з трибун громили талановитих і порядних людей: і письменників, і композиторів, і, в першу чергу, театральних критиків» [20: 153], – згадував ті часи В. Дубровський.

Зрозуміло, що керівництво театральним інститутом не могло обмежуватися лише зборами, а мало зробити відповідні оргвисновки, конкретні кроки по «виявленню і знешкодженню безродних космополітів» серед викладачів і студентів. На засіданні Вченої ради Інституту від 14 лютого 1949 р. була прийнята резолюція, в п. 3 якої значилося: «Докорінно поліпшити вивчення театральної критики. Кафедрі історії театру необхідно розробити конкретні заходи з виявлення і викриття антипатріотичної групи театральних критиків, правильно організувати проведення семінарів» [13: арк. 9]. Тобто сумнівів в тому, що така група в інституті обов'язково є, не виникало. На ролі винних були призначені Брудний, Ходкевич, Морський, під гостру критику потрапили також Розенберг, Самарін, Старець.

Через два дні на засіданні Ради Інституту не забарилося і рішення: «Рада вважає помилковим запрошення для читання практичного курсу "Рецензентський практикум" підголоска космополітів Морського, який працював до останнього часу в Інституті, і який був викритий на партійних зборах Інституту 16.02.1949 р.» [13: арк. 18]. В іншому пункті: «Внаслідок послаблення контролю за якістю викладання, в лекціях окремих педагогів (Ходкевич, Самарін, Старець) дається поверхнева характеристика соціально-політичної обстановки, не викриваються ворожі погляди і концепції, допускаються ідеологічні помилки» [13: арк. 18]. А далі – по всьому місту знов численні збори мистецької інтелігенції із залпами «лайки і наруги, які зустрічалися схвальним гулом значної частини президії» [20: 141].

Рикошетом ці події вдарили і по студентах. Ця епопея розгорталася на їх очах, оголюючи «мерзенний механізм насилля, придушення і знищення» [20: 152]. Студенти тепер не тільки були позбавлені якісних лекцій (деякі предмети випали з навчального розкладу на кілька місяців, оскільки викладачам просто не було заміни), а й також піддавалися гострій критиці. На загальних зборах Театрального інституту, присвячених обговоренню статті в «Правді», на помилки було вказано і надто необачним студентам, учням В. Морського. Зокрема,

при обговоренні лекції В. Айзенштадта про творчість О. Ленського, під час якої він побіжно згадав про улюблені дитячі ігри майбутнього актора в Робінзона Крузо і Дон Кіхота, «один з педагогів заявив, що тим самим я *[В. Айзенштадт – Я. П.]* позбавив Ленського "його національного коріння"» [20: 141].

За результатами цієї компанії з інституту була звільнена плеяда талановитих викладачів, професорів-інтелектуалів (Брудний, Ходкевич, Морський, за власним бажанням пішов Розенберг), але цькування продовжувалось. Їх виключали, вичавлювали звідусіль, навіть із життя. В. Морський, як відомо, був заарештований і загинув на засланні. Було знищено весь форпост харківської журналістики 1940-х: Г. Гельфандбейна затавровано і вигнано з редакції; на чиновницьку посаду переведено «одного зі стовпів харківської журналістики» [20: 141] М. Файбишенка; рятуючи життя, втік до однієї з братніх республік Б. Мілявський; заарештований і засуджений до 10 років Л. Лівшиць.

Важко уявити настрій і атмосферу в інституті серед викладачів та студентів. Час безжально спотворював долі, а студенти першого набору готувалися до захисту дипломів і здачі держіспитів. Дивно, як в цих умовах більшість з них не тільки залишилась в професії, а й взагалі людьми. Питання викладання критики постало ще більш виразно. І справа цього разу була не тільки у відсутності фахівців, але й в наочній небезпеці загалом займатися професією. В театральній критиці Харкова тих часів, як пише В. Айзенштадт, виник вакуум: «Тоді поспіхом була укомплектована бригада з трьох випускниць і одного випускника (в моїй особі) театрознавчого відділення <...> вся театральна спільнота іронізувала з приводу нерівноцінності заміни одного Морського на цілий рецензентський квартет» [1: 4].

Ряди нових критиків поповнили вчорашні учні В. Морського. Але поповнювати ряди педагогів рідного інституту як викладачі критики вони не поспішали, хоча на кафедру історії театру для викладання історико-теоретичних дисциплін активно запрошувались вчорашні студенти театрознавчого факультету – адже і цей вакуум потрібно було терміново заповнювати (випускниці 1949 р. викладали історію українського театру – Нінель Рудова, історію костюму – Аделаїда Борисова). Невипадково один з учнів Морського, що активно

друкувався в харківській пресі впродовж наступних 40 років, Валерій Айзенштадт, ніколи не викладав театральну критику в жодному з навчальних закладів. Хто знає, чи не сумний приклад вчителя став йому пересторогою на все життя?

В Харкові студенти-театрознавці довгий час не мали серед місцевих журналістів взірців для наслідування в сфері театральної публіцистики. Театральна критика як навчальна дисципліна на якийсь час взагалі зникла з розкладу. Б. Поюровський, який обрав професію саме на межі 1940–1950 років, згадуючи свої студентські роки, зазначав, що «…основний … предмет, семінар з театральної критики, вести не було кому: після сумнозвісної статті в "Правді" всі без виключення педагоги виявились не просто "космополітами", але й "ворогами народу". Кінець кінцем основний предмет замінили лекціями з інших дисциплін. Більшість студентів таким корективам навчальної програми навіть зраділи» [25].

З 1952 р. театральну критику почав читати В. Буквін, до того вона взагалі не зустрічається в переліку дисциплін, у наказах і протоколах кафедри щодо навантаження. Нагадаю, що В. Буквін не був театральним критиком, і за освітою, і за родом професійної діяльності він – керівник-організатор театральної справи. До цього викладав курси «Історії російського театру» та «Історії російського радянського театру». Отже, призначення його викладачем театральної критики вбачається формальною необхідністю виконати навчальні плани. Не випадково, що серед його учнів переважали не театральні критики, а знані театральні адміністратори, директори харківських театрів – Ю. П. Московченко, М. С. Солодовніков, М. В. Білоконь та ін.

Згодом критику почав вести і А. Плетньов, який очолив кафедру, і хоч виступав зрідка із театральними рецензіями в місцевій пресі, проте більше тяжів до історичних досліджень. Навіть, здається, дещо зневажливо ставився до сфери критики. Н. Логвінова писала: «Театрознавець, вчив Аркадій Васильович – це не рецензент, це аналітик, хоча рецензія – теж сфера театрознавства, але найбільш спрощена» [18].

Тим, хто мріяв присвятити себе театральній критиці, доводилося самим шукати собі наставників поза стінами рідного інституту і, здебільшого, не в рідному місті, як це сталося із Б. Поюровським.

Ще з дитинства він захоплювався рецензіями Ю. Юзовського, тому наважився поїхати до Москви і завітав до опального, вигнаного звідусіль критика, щоб навчитися професії. «І тільки на восьмому році нашого спілкування, коли я давно вже закінчив інститут і приніс йому свій нарис про Любов Добржанську, він змінив гнів на милість і сказав: "Можливо, з Вас ще щось вийде"» [25], – згадував Б. Поюровський.

Театральна критика як професія на довгі роки втратила свої позиції, свою функцію впливу на мистецький процес, перетворившись на слухняну виразницю партійної ідеології. Значно зменшилося і коло охочих поповнити ряди «безродних космополітів», конкурсу на театрознавчий факультет практично не було. Набір здійснювався вкрай нерегулярно – через два-три і більше років. Перерви між випусками театрознавців часом сягали 10 років (в період з 1955 по 1965 р. не випускалося жодного театрознавця, як і в проміжок між 1966–1974 рр.).

К. Рудницький, завершуючи свій автобіографічний нарис «Сорок дев'ятий», із сумом констатував: «Гортаючи комплекти "Радянського мистецтва" за 1949–1950 роки, переконуєшся: театральна критика в нормальному, природному розумінні цього слова на довгий час зникла з газетних сторінок. Вони порожні. Їх заповнюють беззмістовні, напівграмотні статейки неосвічених і безликих авторів. Сама ця професія – театральний критик – ніби перестала існувати. Пройшло немало років, поки вона відродилася» [26]. І процес цей був тривалим і непростим.

Висновки. Становлення кафедри театрознавства, формування методики викладання одного з профільних предметів – театральної критики – в Харківському театральному інституті у 1940–1950 рр. відбувалося на тлі складної історичної дійсності, за умов ідеологічно-політичних репресій, які не сприяли розвиткові театрально-критичної думки. Людські долі й творчі біографії педагогів і студентів безжально нищилися і спотворювались. Художньо-естетичні критерії аналізу мистецьких творів довгі десятиліття були витіснені вульгарно-соціологічними, а за таких умов як методологія самої критики, так і методика її викладання розвивалися хибним шляхом. І вітчизняному театрознавству ще належить пройти значний шлях, щоб відтворити об'єктивну картину розвитку української театральної крити-

ки, визначити його етапи і тенденції, заповнити лакуни в біографіях театрознавців і розкрити самобутність методології кожного з них.

ЛІТЕРАТУРА

1. Айзенштадт В. Несколько вступительных строк. *Айзенштадт В. Харьков театральный : статьи, рецензии, заметки 50–80-х годов.* Харьков, 1996. С. 3–5.

2. Архів ХНУМ імені І. П. Котляревського. Накази № 1–142 директора інституту за 1944 р. Арк. 38. Наказ № 35 від 25 березня 1944 р.

3. Архів ХНУМ імені І. П. Котляревського. Накази директора інституту № 49–245 за 1946 р. Наказ № 112-а від 11 травня 1946 р.

4. Барабан Л., Веселовська Г. Виникнення фахових видань та становлення професійної театральної критики. *Історія українського театру : У 3 т. / НАН України, ІМФЕ ім. М. Рильського ; редкол. : Г. А. Скрипник (голова) та ін.* К., 2009. Т. 2. С. 50–63.

5. Білик А. Театральна критика Одеси в контексті міської видовищної культури (друга половина XIX – друге десятиріччя XX століття) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 26.00.01 ; Харківська держ. академія культури. Харків, 2009. 16 с.

6. Ботунова Г., Коваленко Ю., Лобанова І. Кафедра театрознавства. *Зоряний час : нариси до 95-річчя ХНУМ імені І. П. Котляревського /* ред.-упоряд. Г. І. Ганзбург. Харків, 2012. С. 247–262.

7. Ботунова Г. Театральна освіта у Харкові: від драматичної школи до Національного університету. *Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського. 1917–2017. До 100-річчя від дня заснування* : мала енциклопедія. У 2 т. / ред.-упоряд. Л. В. Русакова. Харків, 2017. Т. 2. С. 11–148.

8. Ботунова Г., Лобанова І. Театрознавства кафедра. *Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського. 1917–2017. До 100-річчя від дня заснування* : мала енциклопедія. У 2 т. / ред.-упоряд. Л. В. Русакова. Харків, 2017. Т. 2. С. 363–365.

9. Ботунова Г. Я. Харківська школа театрознавства: шляхи формування. *Pro Domo Mea* : нариси / Харків. держ. ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського. Харків, 2007. С. 277–283.

10. ДАХО (Державний архів Харків. області). Ф. № Р-6066. Оп. 1. Од. зб. 5. Матеріали про роботу кафедр за 1946/1947 навчальний рік.

11. ДАХО. Ф. № Р-6066. Оп. 1. Од. зб. 8. Протокол засідання кафедри історії театру № 8 від 2 квітня 1948 р.

12. ДАХО. Ф. № Р-6066. Оп. 1. Од. зб. 13. Навчальний план театрознавчого факультету на 1948 р.

13. ДАХО. Ф. № Р-6066. Оп. 1. Од зб. 18. Протоколи засідань Вченої ради інституту. 1949 р.

14. Жаданов Л., Милявский Б. О недостатках идеологической работы в Харьковском театральном институте. *Красное знамя*. 1946. 28 дек.

15. Клековкін О. Історіографія театру: Напрями. Школи. Методи. Постаті : навч. посібник / Київ. нац. ун-т театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого. К. : АртЕк, 2017. 336 с.

16. Красильникова О. Деякі аспекти дослідження історії українського театрознавства і театральної критики (від витоків – до рубежу XIX–XX століть). *Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії*. 2009. № 9. С. 264–268.

17. Логвинова Н. Р. Кафедра истории театра. *Харьковский институт искусств имени И. П. Котляревского: 1917–1992*. Харків, 1992. С. 294–304.

18. Логвинова Н. Р. А. В. Плетнёв, создатель кафедры истории театра в Харьковском театральном институте [Машинопис]. Архів навчальної лабораторії історії театру Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського.

19. Мойсіна А. А. Театральне життя Харківщини на сторінках спеціалізованих видань «Театральный вестник», «Театральна декада», «Театр, литература, музыка, балет, графика, живопись, кино». *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2007. № 766 : Філологія, вип. 31. С. 138–142.

20. О Лёве Лившице. Воспоминания друзей. Иерусалим : Филобиблон, 2007. 267 с.

21. О репертуаре драматических театров и мерах по его улучшению. *Большевик.* 1946. № 16.

22. Об одной антипатриотической группе театральных критиков. *Правда.* 1949. 28 янв.

23. Песочинский Н. В. «Великий перелом» в театральной критике (1930). *Вопросы театроведения* : сб. науч. трудов / Ред. кол.: А. Я. Альтшуллер (отв. ред.), Т. Д. Исмагулова (сост.), Н. В. Кудряшёва. СПб., 1991. С. 98–119.

24. Полякова Ю. Ю. Театральная периодика Харькова (1917–1933): типология, тематика, проблематика. *Вісник ОНУ*. 2011. Т. 16. Вип. 1/2 (5/6). С. 110–126.

25. Поюровский Борис Михайлович. *Международный объединенный биографический центр*. URL : http://www.biograph.ru/index.php/whoiswho/7/962-poyurovskyibm (дата звернення 25.08.2018).

26. Рудницкий К. Сорок девятый. Автобиографические записки. *Рудницкий К. Л. Театральные сюжеты* / предисл. А. М. Смелянского. М. : Искусство, 1990. С. 423–464.

27. Симонов К. Стихотворения и поэмы. Повести разных лет. Последняя работа. М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2004. 606 с.

28. Собіянський В. Д. З історії театрально-критичної публіцистики та есеїстики України другої половини 1920-х років. *Мистецтвознавчі записки*. 2014. Вип. 25. С. 176–183.

29. Собіянський В. Д. Типологія театрально-мистецьких періодичних видань України 1920-х рр. *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого.* 2010. Вип. 7. С. 196–215.

30. Ямпольский Б. Арбат, режимная улица. URL : https://www.e-reading.club/bookreader.php/68159/Yampol%27skiii_-_Arbat%2C_rezhimnaya_ulica.html (дата звернення 15.08.2018).

REFERENCES

1. Ayzenshtadt, V. (1996). Neskolko vstupitelnykh strok [Several introductory lines]. *Ayzenshtadt, V. Kharkov teatralnyy: stati, retsenzii, zametki 50–80-kh godov – Kharkiv theatrical: articles, reviews, notes 50–80-ies*. Kharkov, 3–5 [in Russian].

2. Arkhiv KHNUM imeni I. P. Kotliarevskoho [Archive of Kharkiv National University of Arts named after I. P. Kotlyarevsky].

Nakazy № 1–142 dyrektora instytutu za 1944 r. Ark. 38. Nakaz № 35 vid 25 bereznia 1944 r. [Orders No. 1–142 of the Director of the Institute for 1944. Sheet 38. Order No. 35 of March 25, 1944] [in Ukrainian].

3. Arkhiv KHNUM imeni I. P. Kotliarevskoho [Archive of Kharkiv National University of Arts named after I. P. Kotlyarevsky]. Nakazy dyrektora instytutu № 49–245 za 1946 r. Nakaz № 112-a vid 11 travnia 1946 r. [Orders of the Director of the Institute No. 49–245 for 1946. Order No. 112-a dated May 11, 1946] [in Ukrainian].

4. Baraban, L., Veselovska, H. (2009). Vynyknennia fakhovykh vydan ta stanovlennia profesiinoi teatralnoi krytyky. [The emergence of professional editions and the formation of professional theatrical criticism]. *Istoriia ukrainskoho teatru – History of the Ukrainian theater (Vols. 1–3).* Vol. 2, 50–63. Kyiv : NAN Ukrainy, IMFE im. M. Rylskoho [in Ukrainian].

5. Bilyk, A. (2009). *Teatralna krytyka Odesy v konteksti miskoi vydovyshchnoi kultury (druha polovyna XIX – druhe desyatyrichchia XX stolittia) [Theatrical critique of Odessa in the context of city spectacle culture (second half of the XIX – second decade of the XX century)]* : (Extended abstract of Candidate thesis in Art Studies). Kharkiv : Kharkiv state Academy of Culture, 16 [in Ukrainian].

6. Botunova, H., Kovalenko Yu., Lobanova I. (2012). Kafedra teatroznavstva [Department of theater studies]. *Zorianyi chas : narysy do 95-richchia KhNUM imeni I. P. Kotliarevskoho – Star Time: essays on the 95th anniversary of the Kharkiv National University of Arts named after I. P. Kotlyarevsky.* H. I. Hansburg (Ed.). Kharkiv : Vyd-vo TOV «S. A. M.», 247–262 [in Ukrainian].

7. Botunova, H. (2017). Teatralna osvita u Kharkovi: vid dramatychnoi shkoly do Natsionalnoho universytetu [Theatrical Education in Kharkiv: From Drama School to National University]. *Kharkivskyi natsionalnyi universytet mystetstv imeni I. P. Kotliarevskoho. 1917–2017. Do 100-richchia vid dnia zasnuvannia – Kharkiv National University of Arts named after I. P. Kotlyarevsky. 1917–2017. Up to 100th anniversary from the day of foundation*: brief encyclopedia. (Vols. 1–2). Vol. 2 (11–148). L. V. Rusakova (Ed.). Kharkiv : [KhNUA] [in Ukrainian].

8. Botunova, H., Lobanova, I. (2017). Teatroznavstva kafedra [Theatre Studies Department]. *Kharkivskyi natsionalnyi universytet mys-*

tetstv imeni I. P. Kotliarevskoho. 1917–2017. Do 100-richchia vid dnia zasnuvannia – Kharkiv National University of Arts named after I. P. Kotlyarevsky. 1917–2017. Up to 100th anniversary from the day of foundation: brief encyclopedia. (Vols. 1–2). Vol. 2 (363–365). L. V. Rusakova (Ed.). Kharkiv : [KhNUA] [in Ukrainian].

9. Botunova, H. Ya. (2007). Kharkivska shkola teatroznavstva: shlyakhy formuvannia [Kharkiv School of Theater Studies: Ways of Formation]. *Pro Domo Mea*: essays ; *Kharkiv State University of Arts named after I. P. Kotlyarevsky* (pp. 277–283). Kharkiv : [KhSUA] [in Ukrainian].

10. DAKhO (Derzhavnyi arkhiv Kharkiv. oblasti [State Archive of Kharkiv region]). F. № R-6066. Op. 1. Od. zb. 5. Materialy pro robotu kafedr za 1946/1947 navchalnyi rik [Materials on the work of the departments for the 1946/1947 academic year] [in Ukrainian].

11. DAKhO [State Archive of Kharkiv region]. F. № R-6066. Op. 1. Od. zb. 8. Protokol zasidannia kafedry istorii teatru № 8 vid 2 kvitnia 1948 r. [Protocol of the session of the department of the history of theater number 8 of April 2, 1948] [in Ukrainian].

12. DAKHO [State Archive of Kharkiv region]. F. № R-6066. Op. 1. Od. zb. 13. Navchalnyi plan teatroznavchoho fakultetu na 1948 r. [The curriculum of the theater studies faculty for 1948] [in Ukrainian].

13. DAKHO [State Archive of Kharkiv region]. F. № R-6066. Op. 1. Od. zb. 18. Protokoly zasidan Vchenoi rady instytutu. 1949 r. [Minutes of meetings of the Academic Council of the Institute, 1949] [in Ukrainian].

14. Zhadanov, L., Miliavskii, B. (1946, Decemder 28). O nedostatkakh ideologicheskoy raboty v Kharkovskom teatralnom institute [About the shortcomings of ideological work at the Kharkov theatrical institute]. *Krasnoe znamia – Red banner* [in Russian].

15. Klekovkin, O. (2017). *Istoriohrafiia teatru: Napriamy. Shkoly. Metody. Postati [Historiography of the theater: Directions. Schools. Methods. Persons]*. Kyiv : ArtEk, 336 [in Ukrainian].

16. Krasylnykova, O. (2009). Deiaki aspekty doslidzhennia istorii ukrainskoho teatroznavstva i teatralnoi krytyky (vid vytokiv – do rubezhu XIX–XX stolit) [Some aspects of the study of the history of Ukrainian theater studies and theatrical criticism (from the origins – to the

turn of the XIX–XX centuries)]. *Ukrainske mystetstvoznavstvo: materialy, doslidzhennia, retsenzii – Ukrainian art studies: materials, research, reviews,* (9), 264–268 [in Ukrainian].

17. Logvinova N. R. (1992). Kafedra istorii teatra [Theater History Department]. *Kharkovskiy institut iskusstv imeni I. P. Kotlyarevskogo: 1917–1992 – Kharkov Institute of Arts named after I. P. Kotlyarevsky. 1917–1992,* pp. 294–304. Kharkov : [Kharkov State Institute of Arts] [in Russian].

18. Lohvynova, N. R. *A. V. Pletnov, sozdatel kafedry istorii teatra v Kharkovskom teatralnom institute [A. V. Pletnov, founder of Theater History Department in Kharkov Theater Institute]*. [Manuscript]. Stored in the Archive of Theater History Laboratory of the Kharkiv National University of Arts named after I. P. Kotlyarevsky (unpublished) [in Russian].

19. Moisina A. A. (2007). Teatralne zhyttia Kharkivshchyny na storinkakh spetsializovanykh vydan «Teatralnyy vestnik», «Teatralna dekada», «Teatr, literatura, muzyka, balet, grafika, zhivopis, kino» [The theatrical life of the Kharkiv region on the pages of specialized editions "Theater Herald", "Theatrical Decade", "Theater, Literature, Music, Ballet, Graphics, Painting, Cinema"]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina – The Journal of the V. N. Karazin Kharkiv National University,* 766 : Filolohiia (31), 138–142 [in Ukrainian].

20. *O Leve Livshitce. Vospominaniya druzei* (2007). *[About the Liova Lyvshytse. Memories of frends]*. Ierusalim : Filobiblon, 267 [in Russian].

21. O repertuare dramaticheskikh teatrov i merakh po ego uluchsheniyu [About the repertoire of drama theaters and measures for its improvement] (1946). *Bolshevik* (16) [in Russian].

22. Ob odnoy antipatrioticheskoy gruppe teatralnykh kritikov [About an anti-patriotic group of theatrical critics] (1949, January 28). *Pravda – True* [in Russian].

23. Pesochinskiy, N. V. (1991). «Velikiy perelom» v teatralnoy kritike (1930) ["The Great Break" in theatrical criticism (1930)]. *Voprosy teatrovedeniya : sb. nauch. trudov – Issues of theater science: the collection of scientific proceedings.* St. Petersburg, 98–119 [in Russian].

24. Poliakova, Yu. Yu. (2011). Teatralnaya periodika Kharkova (1917–1933): typologiya, tematika, problematika [Theatrical Periodicals of Kharkov (1917–1933): typology, subjects, problems)]. *Visnyk ONU – Bulletin of the ONU*, Vol. 16, issue 1/2 (5/6), 110–126 [in Russian].

25. Poyurovskiy Boris Mikhaylovich. *Mezhdunarodnyy obedinennyy biograficheskiy tsentr – International Unified Biographical Center.* Retrieved from http://www.biograph.ru/index.php/whoiswho/7/962-poyurovskyibm [in Russian].

26. Rudnitskiy, K. (1990). Sorok devyatyy. Avtobiograficheskie zapiski [Forty-ninth. Autobiographical Notes]. *Rudnitskiy, K. L. Teatralnyye syuzhety – Theatrical Plots*. Moscow : Iskusstvo, 423–464 [in Russian].

27. Simonov, K. (2004). *Stikhotvoreniya i poemy; Povesti raznykh let; Poslednyaya rabota [Verses and poems; Stories of different years; The last work]*. Moscow : OLMA-PRESS, 606 [in Russian].

28. Sobiianskyi, V. D. (2014). Z istorii teatralno-krytychnoi publitsystyky ta eseistyky Ukrainy druhoi polovyny 1920-kh rokiv [From the History of Theatrical-Critical Journalism and Essays in Ukraine of the Second Half of the 1920s]. *Mystetstvoznavchi zapysky – The Art Studies Notes*, (25), 176–183 [in Ukrainian].

29. Sobiianskyi, V. D. (2010). Typolohiia teatralno-mystetskykh periodychnykh vydan Ukrainy 1920-kh rr. [Typology of theatrical and artistic periodicals of Ukraine 1920s]. *Naukovyi visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu teatru, kino i telebachennia imeni I. K. Karpenka-Karoho – Scientific Herald of the I. K. Karpenko-Karyi Kyiv National University of Theater, Cinema and Television,* 7, 196–215 [in Ukrainian].

30. Yampolskiy, B. *Arbat, rezhimnaya ulitsa [Arbat, regime street]*. Retrieved from https://www.e-reading.club/bookreader.php/68159/Yampol%27skiii_-_Arbat%2C_rezhimnaya_ulica.html [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 2.11.2018 р.